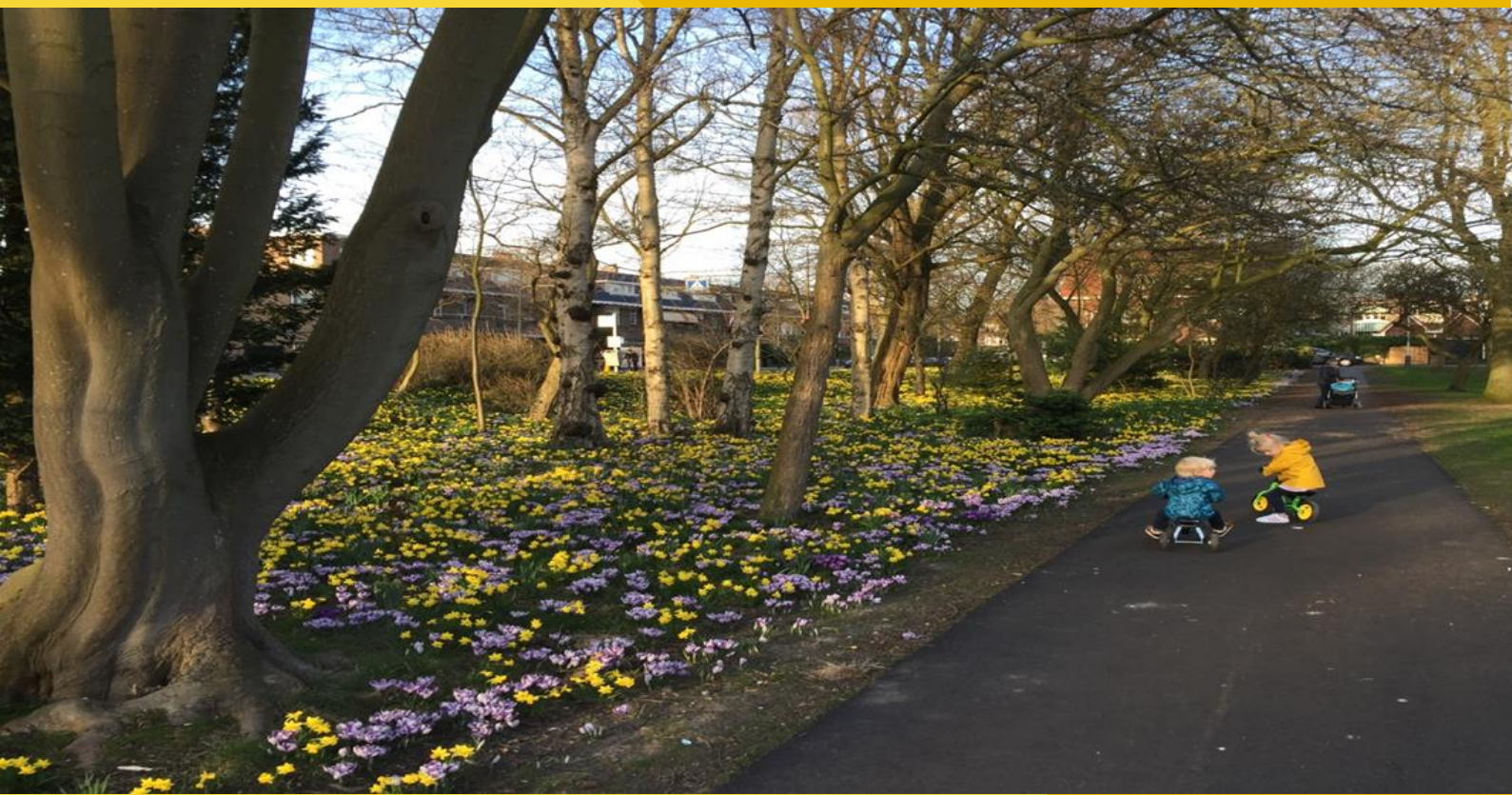

Den Haag

Voorjaarsnota 2017

VOORWOORD.....	3
INLEIDING	4
1 VOORUITBLIK.....	5
2 FINANCIËLE HOOFDLIJNEN	7
3 VAN JAARREKENING NAAR VOORJAARSNOTA.....	9
4 BEREKENING WEERSTANDSVERMOGEN	10
5 AUTONOME ONTWIKKELINGEN	12
5.1 GEMEENTEFONDS	13
5.2 TREND EN AREAAL.....	15
5.3 BELASTINGEN	16
5.4 VERBONDEN PARTIJEN	17
5.5 RENTE	18
5.6 HERIJ KING WEERSTANDSCAPACITEIT.....	18
6 INVESTERINGSRUIMTE.....	20
7 GROEI MET GROEI	21
8 MEERJARIGE ONVERMIJDELIJKE OPGAVEN	23
8.1 BUIG BUDGET	23
8.2 COMPENSATIE TAAKSTELLING RUIMTELIJKE ORDENING	23
8.3 INDEXERING ROTTERDAMSE BAAN.....	23
9 ONTWIKKELINGEN MEERJARIG BUDGETTAIR KADER.....	25
9.1 PROGRAMMARESERVES	25
9.2 DIENSTCOMPENSATIERESERVES EN CENTRALE BEDRIJFSVOERINGSRESERVE.....	25
10 OVERIGE ONTWIKKELINGEN.....	27
10.1 WIJZIGING WET- EN REGELGEVING.....	27
10.2 ONTWIKKELINGEN GEMEENTELIJKE TARIEVEN	27
BIJLAGE I TOELICHTING OP DE GEMEENTELIJKE RISICO'S	29

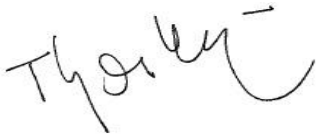
Voorwoord

De voorjaarsnota voor 2017 laat zien wat het financiële kader is van de Gemeente Den Haag voor de komende jaren. Dit kader vormt de basis voor de meerjarenbegroting van 2018 tot en met 2021. Uit de cijfers van de afgelopen jaren blijkt dat Den Haag als stad er financieel goed voor staat. We sloten 2016 af met een positief resultaat, en er is genoeg ruimte om onverwachte tegenvallers op te vangen.

De laatste voorjaarsnota van deze collegeperiode laat zien dat de stad financieel gezond is. Er zijn voldoende reserves, de woonlasten zijn het laagst van alle grote steden in Nederland en jaarlijks wordt er vele miljoenen extra geïnvesteerd in de stad.

Die extra investeringen zijn ook nodig, want Den Haag groeit. Het aantal bewoners, bezoekers en bedrijven neemt ieder jaar toe en we moeten zorgen dat de stad voor hen aantrekkelijk blijft. Dit vraagt veel aandacht van de gemeente. Investeringen in de economie, de bereikbaarheid van de stad, de buitenruimte en stedelijke ontwikkeling zijn noodzakelijk. De sociale voorzieningen moeten voor iedereen beschikbaar blijven, zodat de mensen die net dat extra steuntje nodig hebben op de gemeente kunnen rekenen.

Het hier gepresenteerde financiële kader biedt ons de mogelijkheid om volop door te gaan met het realiseren van de ambities uit het coalitieakkoord. Hier gaan we het komende jaar met alle betrokkenen hard aan werken zodat dit college na vier jaar een mooie, leefbare stad achterlaat die bovendien financieel gezond is en blijft.

Tom de Bruijn, Wethouder Financiën

Inleiding

Met de voorjaarsnota schetst het college het budgettair beeld voor de meerjarenbegroting. In dit kader worden die factoren in beeld gebracht die de omvang van de begroting majeur beïnvloeden, zonder dat de gemeente hier direct op kan sturen; de zogenaamde exogene factoren. Het gaat hierbij om de ontwikkelingen in het gemeentefonds, de belastingopbrengsten, dividenden en de rente. Het vertrekpunt voor de voorjaarsnota is de Programmarekening 2016 waarbij ook de inzet van de algemene reserve wordt betrokken.

Bij de voorjaarsnota zelf worden geen besluiten genomen; het budgettair kader geeft het financiële beeld dat als uitgangspunt dient voor de verdere begrotingsvoorbereiding. Bij de ontwerpbegroting doet het college de gemeenteraad voorstellen om de voorziene ontwikkelingen van een oplossing te voorzien, waarbij tegenvallers in beginsel binnen een programma moeten worden opgevangen. Dit laatste is conform de afspraak van het college om intensiever op programma's te sturen.

Het budgettair kader komt op basis van de autonome ontwikkelingen en met inachtneming van de groei-met-groei afspraak uit op incidenteel €42,2 mln. in 2017 en € 2,2 mln. in 2018. Structureel is met ingang van 2018 € 10,6 mln. beschikbaar oplopend tot € 12,0 mln. in 2021. Vervolgens houdt deze voorjaarsnota rekening met een bij u bekende, forse, maar vooral onvermijdelijke opgave, namelijk de bijstandsverlening. In 2017, maar ook in de latere jaren wordt het tekort op de bijstand voorspeld op een bedrag van ruim € 53 mln. Het college zet in de voorjaarsnota de stap om een structurele oplossing voor een deel van het tekort op te lossen uit de algemene dekkingsmiddelen.

Na het aanpassen van een aantal reeds bekende en onvermijdelijke zaken komt het kader uit op incidenteel €6,6 mln. in 2017 en € 2,2 mln. in 2018. Structureel is met ingang van 2018 het meerjaren kader sluitend op nul. Dit budgettair beeld is het uitgangspunt bij de verdere begrotingsvoorbereiding van de ontwerpbegroting 2018-2021.

Ook is in beeld gebracht hoe het staat met het weerstandsvermogen van de gemeente. De hoogte van het weerstandsvermogen wordt bepaald met behulp van het risicocumulatiemodel en biedt in samenhang met de financiële spelregels en de risico-averse cultuur binnen de gemeente een goed vertrekpunt voor een transparant en degelijk financieel beleid. Het risicocumulatiemodel biedt ons inzicht in de risico's die de gemeente loopt, wat de kans is dat deze zich voordoen en welke kosten hiermee gemoeid zijn.

1 Vooruitblik

Den Haag is een mooie stad om in te wonen, te werken en te recreëren. Met meer dan 520.000 inwoners en ruim 20.000 ondernemingen die de stad haar Haagse kracht geven. Dé internationale stad van vrede en recht. De derde stad van Nederland en een stad met een groot economisch potentieel. Wonen, werken én prettig leven in een grote stad is niet vanzelfsprekend. Hierbij horen grote opgaven en corresponderende uitgaven en investeringen. Wonen in een stad staat niet op zichzelf. Er wordt door bewoners ook gewerkt en geleefd. Binnenstedelijke verdichting vraagt daarom om een systeemsprong in mobiliteit en om forse investeringen in de kwaliteit van de openbare ruimte en de voorzieningen waar de nieuwe bewoners gebruik van gaan maken. Deze opgaven hangen met elkaar samen.

Den Haag als onderdeel van een van de belangrijkste economische regio's van Nederland de Metropoolregio Rotterdam Den Haag-, heeft op basis van onderzoek van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), is een toekomstpad uitgewerkt hoe om te gaan met grote maatschappelijke veranderingen en hoe economische groei in deze regio te versnellen. Ruimtelijk-economisch zwaartepunt is hierbij voor Den Haag het Centraal Innovatie District, het centrumgebied rond de drie grote NS-stations.

Toekomstige opgaven

Tot 2040 zijn er circa 1 miljoen extra woningen nodig in Nederland, waarvan meer dan de helft (ca 600.000) in en rond de vier grote steden (G 4). Om de gunstige internationale concurrentiepositie en het aantrekkelijke vestigingsklimaat voor de toekomst te behouden moet nú geïnvesteerd worden in compacte, duurzame en bereikbare Metropolen (zie ook OESO). De trek naar de steden is een autonoom proces. Het is daarom noodzakelijk om vooral binnen de stadsgrenzen van Den Haag nieuwe woningen te bouwen. Binnenstedelijk verdichten is complexer en duurder dan bouwen in 'het weiland'. Transformeren van stedelijke gebieden gaat daarom meestal gepaard met grote kosten (en onrendabele toppen).

Nederland heeft zich verbonden aan een noodzakelijke opgave a.g.v. de klimaatsveranderingen. Gemeenten kunnen helpen door aardgasloze verwarming van de gebouwde omgeving te stimuleren. Dit vraagt om goede samenwerking tussen gemeenten, regio's en Rijk in de regio, bij de financiering van de aanpassingen aan woningen en bij de bekostiging van de benodigde regionale warmte-infrastructuur.

De G4 hebben het initiatief genomen in de ontwikkeling van nieuwe oplossingen om de stedelijke gebieden om te vormen tot moderne, toekomstvast stadsdelen. De G4 hebben in februari jl. voor zowel hun verstedelijkingsopgaven als voor het verbeteren van de connectiviteit en het realiseren van de energietransitie verschillende ideeën voorgelegd aan de premier. De ideeën strekken zich uit over een periode tot 2040. De benodigde investeringen tellen daarom op tot vele tientallen miljarden. Om een goed begin te maken is het vooral nodig dat Rijk en grootstedelijke regio's elkaar als partners vinden in het stimuleren van de Nederlandse economie. In de Randstad wordt immers ca 50% van het BBP verdiend. Die motor moet blijven draaien.

Er komen steeds meer banen bij in de stad Den Haag, vooral in de sectoren waar dit college stevig in investeert. Het toerisme in onze stad trekt aan, evenals de werkgelegenheid in clusters als 'Vrede en Recht' en 'Cyber Security'. Gelijktijdig ziet het college echter ook dat deze groei, ondanks alle inspanningen, nog onvoldoende in staat is om de hoge werkloosheid te bestrijden. Veel mensen worden begeleid naar werk, maar het aantal gezinnen met een bijstandsuitkering blijft hoog.

Na jaren van crisis trekt de economie weer goed aan. Het Centraal Planbureau verwacht de komende jaren ongeveer 2,0% economische groei. Daardoor zullen de rijksuitgaven reëel (dat wil zeggen: nog afgezien van de inflatie) met 2% per jaar stijgen. Den Haag voert een behoedzaam en realistisch financieel beleid. Dat houdt in dat als de gemeente tegenvallers ziet aankomen, zij die voorziet van een passende oplossing. Meevallers zet de gemeente pas in als het redelijkerwijs zeker is dat deze zich ook daadwerkelijk voordoen.

In de voorliggende nota is het grootste knelpunt in 2017 (net als voorgaande jaren) het tekort op de bijstand a.g.v. het hoge aantal uitkeringsgerechtigden. Het Rijk compenseert de grote steden te weinig hiervoor. De gemeente Den Haag is sterk afhankelijk van inkomstenoverdrachten van het Rijk. De grootste gemeentelijke

inkomstenbron is het gemeentefonds. In beginsel is het gemeentefonds vrij besteedbaar, natuurlijk moeten hier wel ook wettelijke taken uit betaald worden. Ook andere uitkeringen ontvangt de gemeente van het Rijk voor de uitvoering van specifieke taken zoals de bijstand (€ 335 mln. in 2016) en infrastructuur (€ 100 mln. in 2016). Voor de lange termijn is de volgende grote uitdaging om de transitie opgaven in de Haagse regio te kunnen financieren. De gemeente moet hiervoor de komende jaren middelen opzij gaan zetten. Dit kan in diverse vormen.

Sparen voor de toekomstige opgaven

De ambities van de gemeente kunnen niet met de bestaande middelen gerealiseerd worden. Voor de realisatie is samenwerking met en bijdragen van andere overheden en of private partners nodig. Dit neemt niet weg dat ook een gemeentelijke bijdrage noodzakelijk is. De benodigde investeringen zijn omvangrijk en kennen een langere tijdshorizon dan een gemeentelijke meerjarenbegroting. Daarom is een methodiek nodig om voor het eigen gemeentelijk deel van de financiering te sparen. Uitzicht op financiële ruimte is noodzakelijk om zinvol verder te kunnen gaan met de inhoudelijke voorbereiding. Het laat zien dat de gemeente serieus bezig is met de ontwikkeling van een gebied en urgentie geeft aan de aanpak van plannen.

Een eerste stap hiervoor is gezet met de groei met groei methodiek. In aanvulling daarop heeft de gemeenteraad bij de begrotingsbehandeling van de meerjarenbegroting 2017-2020 de motie financiering investeringsambities aangenomen (RIS 295467). Deze motie roept op te komen met een plan om de groei te kunnen dekken, onder meer door kapitaal voor kapitaal en in samenwerkingsverbanden met derden. De uitwerking van deze motie is nog onder handen. Het college verwacht bij de volgende begrotingsbehandeling de gemeenteraad over de uitkomsten te informeren.

Aanvullend op groei-met-groei en kapitaal voor kapitaal is het wenselijk dat gericht gespaard wordt om in de nabije toekomst concrete voorstellen te kunnen doen. Voor onze gemeente is dit geen nieuwe methodiek. In het recente verleden is hiervoor de reserve grote projecten ingesteld, waarin gericht werd gespaard om belangrijk geachte ontwikkelingen in de stad mogelijk te kunnen maken.

Effecten Regeerakkoord

De onderhandelingen vinden plaats over de vorming van een nieuwe kabinetsformatie. Een regeerakkoord komt er in het meest positieve scenario vlak voor het zomerreces. Het college gaat hier niet op vooruitlopen. Het college streeft wel naar een ordentelijk verloop van de algemene beschouwing van de voorjaarsnota en de voorbereiding van de laatste coalitie-begroting. Het college stelt daarom voor dat ingeval de totale doorwerking van het Regeerakkoord voor de gemeentefinanciën een nadelig effect betreft van groter dan €10 miljoen structureel, het budgettaire kader dan wordt heroverwogen met de mogelijkheden tot besparings-, inkomsten vergrotings- danwel bezuinigingsmaatregelen. We willen voorkomen dat een nieuwe coalitie na de verkiezingen van 21 maart 2018 moet beginnen met het oplossen van een dergelijk groot knelpunt. Mocht de totale doorwerking van het Regeerakkoord voor de gemeentefinanciën een voordelig effect hebben, dan stelt het college voor dat het budgettaire kader niet opnieuw wordt aangepast. De eventuele voordelen worden gestald voor een nieuwe coalitie. Het maken en uitvoeren van nieuwe plannen met deze middelen is een aangelegenheid van het volgende gemeentebestuur.

2 Financiële hoofdlijnen

Het budgettair kader voor de meerjarenbegroting 2018-2021 laat het volgende beeld zien.

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Autonome ontwikkelingen						
<i>Gemeentefonds</i>	439		14.000	18.000	24.000	38.000
<i>Trend</i>	-2.009		-2.209	-5.701	-8.386	-23.925
<i>Areaal</i>			-2.066	-1.876	-1.686	-3.183
<i>Belastingopbrengsten</i>			1.128	1.128	1.128	1.328
<i>Dividenden</i>	3.200					
<i>Rente</i>		2.200				
<i>Herijking weerstandscapaciteit algemene reserve</i>	23.400					
<i>Vangnetregeling BUIG 2016</i>	17.400					
<i>Herijking RGB en vrijval REIS</i>	8.279					
a) Totaal autonome ontwikkelingen (hoofdstuk 5)	50.709	2.200	10.853	11.551	15.056	12.220
Groei-met-Groei afspraak						
<i>Inzet Groei-met-Groei middelen vanuit RGB en vrijval REIS</i>	-8.279					
<i>Inzet Groei-met-Groei middelen vanuit gemeentefonds</i>	-220		-220	-220	-220	-220
b) Totaal inzet groei-met-groei (hoofdstuk 7)	-8.499		-220	-220	-220	-220
a + b = Budgettair kader meerjarenbegroting 2018-2021	42.211	2.200	10.633	11.331	14.836	12.000
Meerjarige onvermijdelijke opgaven (hoofdstuk 8)						
<i>Herverdelingstekort bijstand</i>	-35.200		-10.000	-10.000	-10.000	-10.000
<i>Tekort ruimtelijke ordening</i>			-2.000	-2.000	-2.000	-2.000
<i>Indexatie gemeentelijke middelen Rotterdamse Baan</i>	-1.200					
Totaal meerjarige onvermijdelijke opgaven	-36.400		-12.000	-12.000	-12.000	-12.000
Budgettair kader inclusief meerjarige opgaven	5.811	2.200	-1.367	-669	2.836	0
<i>Overheveling naar incidenteel</i>	+ 800		+ 1.367	+ 669	-2.836	0
Budgettair kader inclusief meerjarige opgaven	6.611	2.200	0	0	0	0

Allereerst zijn voor de voorjaarsnota de autonome ontwikkelingen in kaart gebracht. Het gaat hierbij om de ontwikkelingen op het gemeentefonds, trend, areaal, belastingen, dividenden, rente en herijking van de weerstandscapaciteit. Met ingang van de Programmabegroting 2017-2020 werkt de gemeente met een financieringssysteem, 'groei met groei (gmg)', waarmee de opbrengsten van de groei van de stad deels apart worden gezet om ruimtelijk fysieke investeringen te plegen die verdere groei van de stad accommoderen.. In hoofdstuk 7 gaan we uitgebreid in op de inzet van de groei-met-groei middelen. Het budgettair kader komt op basis van de autonome ontwikkelingen en met inachtneming van de groei-met-groei afspraak uit op incidenteel €42,2 mln. in 2017 en € 2,2 mln. in 2018. Structureel is met ingang van 2018 € 10,6 mln. beschikbaar oplopend tot € 12,0 mln. in 2021. In hoofdstuk 5 gaan we uitgebreid in op de autonome ontwikkelingen op de meerjarenbegroting.

Er wordt vervolgens rekening gehouden met de onvermijdelijke opgaven (in hoofdstuk 8 wordt uitgebreid ingegaan op de meerjarige onvermijdelijke opgaven). Ten eerste wordt de gemeente sinds twee jaar geconfronteerd met een fors herverdeelttekort op de bijstand en met een stijging van het aantal bijstandsgerechtigden. In 2015 en 2016 ging het om respectievelijk een tekort van € 50 en €48,6 mln. Voor 2017 is de verwachting dat het financieel tekort € 53 mln. bedraagt. Het Rijk heeft het voornemen om dit

jaar een volledig objectief model beschikbaar te hebben. Desondanks is de kans reëel dat een nieuw verdeelmodel voor Den Haag nog structureel tot een nadeel leidt. De provincie Zuid-Holland dringt als toezichthouder bij alle steden aan om het tekort in de begroting meerjarig op te lossen. Rekening houdend met de uitkomsten uit de Programmarekening 2015 en 2016, het voornemen om het verdeelmodel objectief te maken en het advies van de provincie, wordt in deze voorjaarsnota een deel van het tekort (€ 10,0 mln.) structureel in het kader meegenomen. Voor het lopende jaar is het voorstel om aanvullend € 25,2 mln. beschikbaar te stellen voor het tekort van de bijstand in 2017. Het resterende tekort voor 2017 ad € 17,8 mln. wordt net als voorgaande jaren als risico aangemerkt. Ten tweede wordt invulling gegeven aan een deel van het structurele tekort (€ 2 mln. vanaf 2018) op ruimtelijke ordening en als derde is de bestuurlijke afspraak rondom de indexatie op de gemeentelijke middelen van de Rotterdamse Baan (incidenteel € 1,2 mln. in 2017) meegenomen als onvermijdelijke opgave.

Na het aanpassen van een aantal reeds bekende en onvermijdelijke zaken komt het kader uit op incidenteel €6,6 mln. in 2017 en € 2,2 mln. in 2018. Structureel is met ingang van 2018 het meerjaren kader sluitend op nul.

3 Van jaarrekening naar Voorjaarsnota

Het vertrekpunt voor de voorjaarsnota is de programmarekening 2016. Het resultaat bedraagt € 57,1 mln. voordelig. Het resultaat is bepaald door een aantal majeure effecten. Het grootste positief resultaat van € 29,2 mln. is ontstaan op de programma's Zorg & Welzijn en Jeugd. De decentralisatie van de WMO en Jeugd betreffen een enorme operatie en het zal nog enige jaren duren voordat de ketensamenwerking met alle partners gestroomlijnd verloopt. Daarnaast is een resultaat van € 15,8 mln. ontstaan op het programma Financiën door de vrijval van de voorzieningen HTM. Dit is als gevolg van het overnemen van de financieringsfunctie van HTM leningen door MRDH. Het programma Werk, Inkomen en Armoedebeleid liet in de Programmarekening 2016 een tekort zien van € 22 mln., voornamelijk veroorzaakt door hogere lasten voor bijstandsverlening van € 23,6 mln. Het tekort op de bijstandsverlening bedroeg € 48,2 mln. Bij het Halfjaarbericht 2016 is hiervan € 24,6 mln. in de begroting verwerkt. Het tekort is, conform onze financiële spelregels in de Verordening Financieel Beheer en Beleid, verrekend met de algemene reserve.

Op het jaarrekeningresultaat worden vervolgens diverse correcties voorgesteld. In het raadsvoorstel Resultaatbestemming 2016 worden deze correcties toegelicht. Allereerst wordt het vastgestelde resultaat gecorrigeerd volgens de financiële spelregels en bestaande bestuurlijke afspraken. Op basis van de verordening financieel beheer en beleid worden de resultaten van de verantwoording van grondexploitaties en verkiezingen verrekend met de daarvoor bestemde reserves. In totaal gaat het om € 6,9 mln. aan zogenaamde correcties conform de spelregels die per saldo een negatief effect hebben op het resultaat van 2016.

De hoogte van de algemene reserve wordt bij de voorjaarsnota opnieuw gewogen en berekend. Allereerst zijn de financiële spelregels met betrekking tot resultaatverdeling toegepast. Dan zijn de centrale bedrijfsvoeringsreserve en programmareserves afgeroomd vanwege het bereiken van de maximale hoogte. Dit betekent dat respectievelijk € 4,0 mln. en € 15,5 mln. ten gunste van de algemene reserve zijn gebracht. Deze effecten hebben tot resultaat dat de algemene reserve na resultaatbestemming € 93,1 mln bedraagt.

De reserve grondbedrijf (RGB) bedraagt, na besluitvorming door de gemeenteraad over het resultaat 2016 € 61,4 mln. Uit de meest recente doorrekening van het benodigd weerstandsvermogen voor het grondbedrijf (dit is de MPG 2016, over de cijfers 1-1-2016) is becijferd dat de RGB tussen de € 45,5 en € 56,9 mln. moet liggen om risico's te kunnen opvangen. De afspraak geldt hierbij dat als de RGB meerjarig boven de bandbreedte uitkomt, het meerdere bij de groei-met-groei afspraak wordt betrokken. In de komende maanden wordt de MPG 2017 (over de cijfers per 1-1-2017) opgesteld over de inzichten en wordt een nieuw meerjarig perspectief van het benodigde weerstandsvermogen gepresenteerd. Eventuele besluitvorming naar aanleiding van deze analyse wordt meegenomen in de begroting 2018-2021.

4 Berekening weerstandsvermogen

Het weerstandsvermogen geeft aan of de gemeente grote tegenvallers kan opvangen. Iedere gemeente houdt hiervoor een algemene reserve aan. Naast de algemene reserve behoren in Den Haag ook de reserve grondbedrijf, de programmareserves, de dienstcompensatiereserves en de centrale bedrijfsvoeringsreserve tot het weerstandsvermogen.

Een op nul sluitende begroting zonder weerstandsvermogen zou betekenen dat iedere tegenvaller een probleem gaat opleveren als er geen even grote meevallers tegenover staan. In dat geval staan de begrotingsprogramma's en daarmee het beleid van de gemeente permanent onder druk. Een weerstandsvermogen als financiële buffer is daarom noodzakelijk. Hoe groot die buffer moet zijn hangt vooral af van de risico's die de gemeente loopt. Behalve het aanhouden van een financieel weerstandsvermogen zijn er andere manieren om de financiële gevolgen van risico's op te vangen. De relevante risico's voor het weerstandsvermogen zijn de risico's die niet of onvoldoende op een andere manier zijn ondervangen. Het risicoprofiel van de gemeente is voortdurend in beweging. Sommige risico's worden kleiner of verdwijnen, andere risico's manifesteren zich juist. Ook komen er nieuwe risico's bij. De risicoparagraaf wordt bij voorjaarsnota, begroting en de programmarekening opgesteld.

Om gestructureerd en transparant inzicht te bieden in de risico's die de gemeente loopt en de bedragen die daarbij horen, maakt de gemeente Den Haag gebruik van een risicocumulatiemodel. Dit model is de basis voor het bepalen van de wenselijke hoogte van de algemene reserve. Als een gebeurtenis zich zeker voordoet met negatieve financiële gevolgen (de kans is 100 procent) dan is geen sprake van een risico maar van een financieel tekort. Tekorten moeten in de eerstvolgende begroting worden opgelost. Evenzo geldt dat indien uit de omvang van de kosten duidelijk is dat de gebeurtenis volgens de normale boekhoudkundige afspraken met behulp van een voorziening financieel wordt afgedekt het risicocumulatiemodel evenmin van toepassing is. Een risico heeft dus financiële gevolgen waarvan de precieze hoogte nog onduidelijk is en waarvan ook onzeker is of de gebeurtenis zich daadwerkelijk zal voordoen. Opname in de risicoparagraaf betekent geen automatische verrekening met de weerstandscapaciteit als het risico zich voordoet. In principe worden nadelen binnen een programma opgevangen.

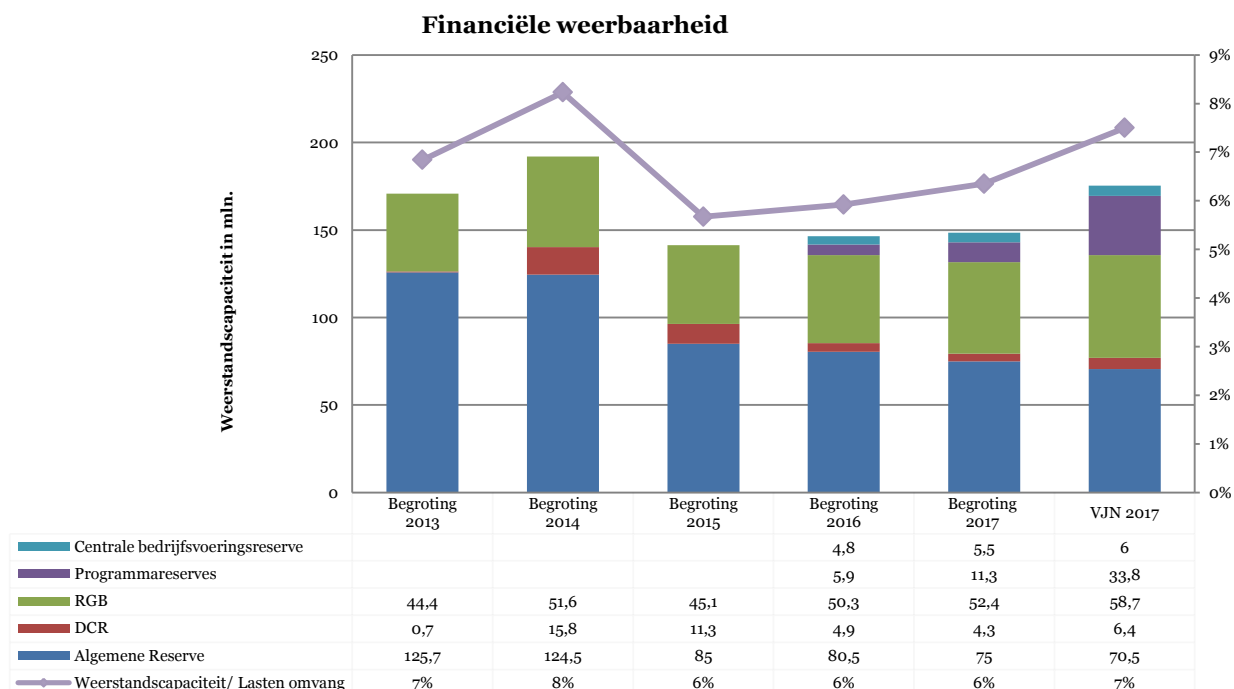
In de onderstaande tabel zijn de grote risico's, de kans dat deze zich voordoen en kosten die daar mee zijn gemoeid, opgenomen. In de bijlage bij deze voorjaarsnota zijn deze nader toegelicht. Om de wenselijke hoogte van het weerstandsvermogen te berekenen, hebben we de grootste risico's die de gemeente loopt in beeld gebracht.

Risico	Korte omschrijving	Domein	Kans	Bedrag	Weging	Max. bedrag
1	Rampen en zware ongevallen	Bestuur	1%	63.500	1	63.500
2	Eigen risico verzekeringen	Bestuur	10%	5.400	1	5.400
3	Grote Projecten	Fysiek	25%	25.000	1	25.000
4	Ontsluiting zuidelijk havengebied Scheveningen	Fysiek	50%	3.500	1	3.500
5	Bijstandsuitkeringen 2017	Sociaal	90%	17.800	1	17.800
6	Jeugd	Sociaal	50%	4.200	1	4.200
Risico's met een structureel karakter						
7	Gemeentefonds: BTW compensatiefonds	Bestuur	40%	10.000	1,5	15.000
8	Bijstandsuitkeringen 2018 en verder	Sociaal	60%	35.500	1,5	53.250
9	Afschaffing Precariobelasting	Bestuur	90%	16.000	1,5	24.000
10	BTW sport	Bestuur	50%	2.500	1,5	3.750
11	Tekort Haeghe Groep	Sociaal	50%	3.500	1,5	5.250
12	Transitievergoeding SW	Sociaal	60%	600	1,5	900
13	Erfpacht	Fysiek	60%	3.500	1,5	5.250
Totaal						226.800

Als we alle risico's optellen komen we uit op een benodigde algemene reserve van € 226,8 mln. De algemene reserve hoeft echter niet deze omvang te hebben. Het is zeer onwaarschijnlijk dat al deze tegenspoed tegelijkertijd optreedt. Er zijn allerlei scenario's mogelijk. Het onderzoeken van alle verschillende scenario's is gebeurd met het risicocumulatiemodel. Dit werkt als volgt. In een simulatie is aan de hand van een kansberekening een verdeling van de risico's gemaakt (zie bijlage I) die laat zien dat het zeer onwaarschijnlijk is dat alle risico's tegelijkertijd zullen optreden. Om het weerstandsvermogen te baseren op een zekerheidspercentage van 100 procent is dus iets té voorzichtig. Er blijft dan onnodig geld gereserveerd voor een statistisch erg onwaarschijnlijk scenario. In plaats van 100 procent wordt daarom gekozen voor een zekerheidspercentage van 95 procent. Uit de berekening volgt dat de hoogte van het weerstandsvermogen € 70,5 mln. moet zijn.

Een belangrijk voordeel van het opnemen van deze risico's in dit model is dan ook dat rekening gehouden wordt met deze combinatie van kansen. Als voor ieder risico een afzonderlijke reserve zou worden gevormd, zou in totaal een hoger bedrag opzij gezet moeten worden, omdat dan per afzonderlijk risico wordt gerekend. Rekenen met de combinatie van kansen leidt per saldo tot een lager benodigd weerstandsvermogen. Een aanvullende reservering voor de andere onderdelen van het weerstandsvermogen is niet nodig. Zowel de reserve grondbedrijf, de dienstcompensatiereserves, de centrale bedrijfsvoeringsreserve en de programmareserves zijn namelijk na de voorgestelde resultaatsbestemming bij de Programmarekening 2016 van voldoende omvang.

In onderstaande grafiek is de financiële weerbaarheid van de gemeentelijke begroting weergegeven. De weerstandscapaciteit geeft aan of de gemeente grote tegenvallers kan opvangen. De weerstandscapaciteit bestaat uit de programmareserves, de reserve grondbedrijf, de bedrijfsvoeringsreserves en de algemene reserve. In de Voorjaarsnota 2017 zijn de algemene reserve en de reserve grondbedrijf herijkt. Desondanks is de weerstandscapaciteit ten opzichte van de begroting 2017 zowel relatief als absoluut gestegen. Daarnaast worden ook de surplussen van de programmareserves bij de komende begroting ingezet. De algemene reserve, onderdeel van de weerstandscapaciteit, beweegt mee met het risicoprofiel van het risicocumulatiemodel.

Samengevat

De analyse van het weerstandsvermogen leidt tot benodigde algemene reserve van minimaal € 70,5 mln. Rekening houden met deze hoogte en de post onvoorzien van 0,8 mln. wordt het merendeel van de algemene reserve (na eind 2016 toegenomen door het jaarrekening-resultaat) ad €23,4 mln. ingezet voor het budgettaire kader.

5 Autonome ontwikkelingen

Dit hoofdstuk gaat in op de ontwikkelingen die de gemeentelijke financiën beïnvloeden, zonder dat wij hier significant op kunnen sturen. Dit beperkt zich tot de factoren die rechtstreeks betrekking hebben op de algemene middelen van de gemeente. Dit zijn het gemeentefonds, de gemeentelijke belastingen, de loon- en prijscompensatie, de rentelasten en -baten en de dividenden uit gemeentelijke deelnemingen. De financiële vertaling van de exogene ontwikkelingen is gebaseerd op wat op dit moment bekend is. Voor de begrotingsvoorbereiding worden deze ontwikkelingen geactualiseerd op basis van de dan bekende informatie. Uit de exogene ontwikkeling en de berekening van het weerstandsvermogen volgt het budgettaire beeld voor de ontwerpbegroting 2018.

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
§ 5.1 Gemeentefonds						
Groei gemeentefonds (accres en Haagse aantallen)	439		14.000	18.000	24.000	38.000
§ 5.2 Trend en Areaal						
Trend	-2.009		-2.209	-5.701	-8.386	-23.925
Areaal			-2.066	-1.876	-1.686	-3.183
§ 5.3 Belastingopbrengsten						
Onroerendzaakbelasting			966	966	966	1.166
Indexeren toeristenbelasting			126	126	126	126
Indexeren hondenbelasting			36	36	36	36
§ 5.4 Verbonden partijen						
Dividend HMS (afvalstoffenheffing)	-1.100		-1.600	-1.600	-1.600	-1.600
lagere afvalkosten HMS (afvalstoffenheffing)	1.100		1.600	1.600	1.600	1.600
Dividend HTM personenvervoer	2.000					
Dividend BNG	1.200					
§ 5.5 Rente						
Bespaarde rente		2.200				
§ 5.6 Herijking weerstandscapaciteit						
vrijval algemene reserve (agv risicoherijking en jaarrekeningresultaat)	23.400					
Vangnetregeling BUIG	17.400					
Vrijval REIS reserve voor Groei-met-Groei	5.579					
Vrijval reserve Grondbedrijf	2.700					

5.1 Gemeentefonds

De groei van het gemeentefonds en de stijging van de lonen en prijzen wegens inflatie ('trend') hangen met elkaar samen. Beide zijn immers afhankelijk van de inflatie. Bij alle berekeningen wordt uitgegaan van een basis van € 800 miljoen; dat is (bij benadering) het huidige gemeentefonds (exclusief de integratie-uitkering voor het sociaal domein).

Accres gemeentefonds

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Gemeentefonds						
Groei gemeentefonds (accres en Haagse aantallen)	439		14.000	18.000	24.000	38.000

Voor het laatste jaar van de meerjarenbegroting zijn zowel het accres van het gemeentefonds als de gemeentelijke loon- en prijscompensatie nog niet begroot. Dit verklaart de relatief grote bedragen voor accres gemeentefonds en loon- prijscompensatie in dat jaar.

De groei van het gemeentefonds loopt parallel aan de groei van de rijksuitgaven ('samen de trap op en af'). Deze groei heet het accres. Het accres is een impliciete compensatie voor drie ontwikkelingen:

- de inflatie - daardoor stijgen immers de rijksuitgaven, zodat ook het gemeentefonds groeit;
- groei van het land - het rijk moet elk jaar voor meer inwoners voorzieningen leveren, waardoor de rijksuitgaven verder stijgen;
- krapte of ruimte op de rijksbegroting.

De Kamerverkiezingen van 15 maart jl. zijn aanleiding voor een nieuwe raming van de inkomsten uit het gemeentefonds vanaf 2018. De uitkomst van de kabinetsformatie is bij het opstellen van deze Voorjaarsnota nog niet bekend. Het houvast voor deze raming komt dus van de verkiezingsprogramma's, de voorspellingen van het Centraal Planbureau en met name van de groei van de rijksuitgaven hierin, en van de ervaringen met de vorige kabinetsformaties.

Het Rijk gaat de komende jaren fors meer uitgeven. Daarvoor zijn twee redenen aan te wijzen. Ten eerste is de begroting van het Rijk weer op orde, ten tweede zal de economische groei de komende jaren hoger zijn dan de afgelopen jaren.

Het Centraal Planbureau verwacht de komende jaren ongeveer 2,0% economische groei. Daardoor zullen de rijksuitgaven reëel (dat wil zeggen: nog afgezien van de inflatie) met 2% per jaar stijgen. Verwacht wordt echter dat het Rijk de economische groei behoedzaam zal ramen op 1¾ % per jaar; dat hebben voorgaande kabinetten ook gedaan. Daarmee zou de groei overigens, over vier jaar bezien, nog de hoogste zijn sinds 2008. De rijksuitgaven zullen in dat geval ook 1¾ % reëel per jaar stijgen. Uitgaande van 1½ % inflatie in alle jaren betekent dat in totaal 3¼ % nominale stijging van de rijksuitgaven per jaar.

Wel zal het Rijk zijn uitgaven in het eerste kabinetsjaar, dus in 2018, extra verhogen door een nieuwe invulling van het rijksuitgaven kader. Dat is bij de kabinetsformatie in 2012 ook gebeurd. Geschat wordt ½ % extra (dus 3¾ % nominaal in 2018).

Het Centraal Planbureau raamt geen recessie in de komende kabinetsperiode. Dat is opmerkelijk, en zeer onwaarschijnlijk. De ervaring leert immers dat een hoge economische groei, zoals nu voorspeld, maar enkele jaren aanhoudt. Omwille van de stabiliteit van de Haagse begroting is het verstandig daar wel rekening mee te houden. In de begroting wordt uitgegaan van 2019; dan is er drie jaar (2016, 2017 en 2018) een hoge groei.

Het Rijk zal de gemeenten verder een efficiëntiekorting van ongeveer ¾ % per jaar opleggen, zo verwacht het college op basis van definitieve lijst van mogelijke ombuigingen en intensiveringen (van 3 april), die de minister van Financiën aan de kabinetsinformatuur heeft meegegeven. Dat vinden de gemeenten zeer onredelijk; het betekent immers de facto dat de rijksuitgaven en de gemeentelijke uitgaven niet gelijk 'de trap op en af' gaan. De efficiëntiekorting komt boven op de zogeheten opschalingskorting, die volgens plan wordt voortgezet, en daardoor zelfs de komende jaren hoger is dan de afgelopen jaren.

Helaas betekent dat alles dus niet dat het gemeentefonds 'trap op met de rijksuitgaven' ook 3¼ % per jaar zal stijgen (2018 3¾ %). Ondanks de efficiëntiekorting is de verwachting dat het volgende kabinet een hogere groei van het gemeentefonds zal aankondigen.

Die hogere groei van het gemeentefonds zal leiden tot extra btw-uitgaven voor de gemeenten. Gemeenten kunnen hun btw declareren bij het btw-compensatiefonds. Het btw-compensatiefonds is een communicerend vat met het gemeentefonds: overschotten op het btw-compensatiefonds gaan naar het gemeentefonds; tekorten op het btw-compensatiefonds bekostigt het Rijk met een uitname uit het gemeentefonds. Vanwege de groei van het gemeentefonds gaan de btw-declaraties sneller groeien. Dat effect wordt voor Den Haag geschat op ½ % per jaar.

Dan resteert per jaar 1 ¾ % nominaal accres gemeentefonds (2018 2½ %).

De raming bevat tal van risico's; nog los van de economische groei. Te noemen zijn:

- het Rijk zal een bestemming willen geven aan een deel van het reële accres, bijvoorbeeld voor bepaalde taken of voor bepaalde gebieden;
- herverdeling van het gemeentefonds;
- strafkortingen voor te hoge landelijke ozb-stijging;

Wel moet de accresraming verhoogd worden met ¼ % per jaar omdat Den Haag sneller groeit dan landelijk. Dit zijn de zogeheten 'Haagse aantallen'. Dat is ook de voorgaande jaren gedaan. Het deel dat betrekking heeft op de afspraken 'Groe met Groei' bedraagt structureel € 0,439 mln. in 2017 en verder. Hiervan is 50% bestemd voor ruimtelijk-economische investeringen, ofwel structureel € 0,220 mln. vanaf 2017. In hoofdstuk 7 worden de beschikbare middelen in het kader van Groei met Groei beschreven.

Al met al is de verwachting dat het gemeentefonds 1 ¾ % per jaar groeit (2018 2½ %), uitgaande van 1 ½ % inflatie per jaar.

Accres gemeentefonds	2018	2019	2020	2021
Oude raming	¾%	1¼ %	1%	
Nieuwe raming	2½ %	1¾ %	1 ¾ %	1 ¾ %

Taakmutaties

De verwachte taakmutaties zijn nog niet opgenomen. Ze hebben geen effect op het budgettaire kader, omdat tegenover extra inkomsten extra financiële verplichtingen staan, en tegenover lagere inkomsten staan lagere verplichtingen.

Sociaal domein

Voor het sociaal domein (het andere onderdeel van het gemeentefonds) blijven de huidige ramingen staan. Die ramingen sluiten aan op de circulaire van het Rijk.

5.2 Trend en areaal

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
Trend en areaal	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Loon- en prijscompensatie	-2.009		-2.209	-5.701	-8.386	-23.925
Areaaluitbreiding			-2.066	-1.876	-1.686	-3.183

Loon- en prijscompensatie

Jaarlijks passen we de begroting aan voor de stijging van de lonen en prijzen. Voor het bepalen van de loon- en prijscompensatie hanteren we hiervoor de uitkomsten van de Macro Economische Verkenningen (MEV). Voor 2017 hadden we rekening gehouden met een looncompensatie van 1,48%. Bij de Voorjaarsnota vindt een nacalculatie plaats. Deze is voor 2017 1,67% hoger dan waar eerder rekening mee was gehouden. Dit hoger percentage heeft bijna geheel te maken met gestegen pensioenpremies voor de werkgever.

Voor 2018 en verder houden we rekening met een loonontwikkeling van 2,10%. Dit is de loonontwikkeling uit het MEV (1,6%) en 0,5% ter compensatie voor de extra loonkosten van medewerkers die een periodiek krijgen.

Voor wat betreft de prijsontwikkeling is de verwachting uit de vorige begroting (gebaseerd op het MEV2016) met 0,6% naar beneden bijgesteld op basis van het MEV2017 en komt nu uit op 0,50% voor 2017 en verder. Voor 2018 wordt uitgegaan van hetzelfde inflatiecijfer.

Samengevat:

	Lonen	Prijzen	
Nacalculatie 2017	1,67%	-0,60%	structureel
Voorcalculatie 2018	2,10%	0,50%	structureel

Areaal

Den Haag groeit. Door de groei van de stad krijgen we meer geld uit het gemeentefonds en nemen de belastinginkomsten toe, bij gelijkblijvende tarieven. Als de stad groeit, betekent dat echter ook dat meer geld nodig is voor beheer, onderhoud enz. We noemen dit areaaluitbreiding. Het gaat hierbij om onvermijdbare kosten. Elk jaar wordt bij de begrotingsvoorbereiding vastgesteld hoe groot de areaaluitbreiding voor het volgende jaar is. De prognose van het aantal nieuwe woningen is daarvoor met name bepalend. Voor 2018 wordt een groei verwacht van 6.280 inwoners en 3.715 woningen. Voor de jaren daarna is uitgegaan van de langjarig gemiddelde groei.

De huidige areaalsystematiek stamt uit het midden van de jaren negentig. In deze periode en de jaren daarna werd de grootste uitbreiding van het aantal woningen en inwoners gerealiseerd in zogenoemde uitleggebieden. Hierbij moet u denken aan compleet nieuwe onderdelen van de stad als Wateringseveld, Ypenburg en Leidenschenveen. Met deze systematiek is er succesvol voor gezorgd dat er voldoende budgetten voor beheer en onderhoud van de nieuwe gebieden zijn. De komende jaren vindt uitbreiding van de stad vooral plaats binnen de bestaande stad. Dit wordt verdichting genoemd. Verdichten heeft een andere invloed op beheer en onderhoud dan de aanleg van nieuwbouwwijken. Dit is de aanleiding om de areaalsystematiek tegen het licht te houden. Het streven is deze doorlichting en de effecten daarvan bij de begroting 2019-2021 aan de gemeenteraad voor te leggen.

5.3 Belastingen

Bedragen x € 1.000	incidenteel	incidenteel	structureel			
Onroerendzaakbelasting	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Bruto accres OZB (niet-) woningen			1.347	1.347	1.347	1.547
Derving agv kantoortransformatie			-381	-381	-381	-381
Netto accres OZB (niet-) woningen			966	966	966	1.166

Accres onroerendzaakbelasting

De stad groeit. Het aantal inwoners en het aantal huizen in Den Haag neemt toe. Hierdoor zijn er ook meer huishoudens die OZB betalen. Omdat er meer huizen zijn, neemt de OZB-opbrengst structureel toe. Individuele huishoudens gaan dus niet meer betalen. De toename van het aantal huizen is meer dan de afgelopen jaren. Tevens neemt de leegstand van bedrijfsgebouwen af. Dit heeft een positief effect op de OZB, omdat hierbij geldt dat de eigenaar en de gebruiker de OZB betaalt. De bruto groei van de onroerende zaakbelastingen woningen en niet-woningen bedraagt structureel € 1,347 mln. en loopt in 2021 op naar € 1,547 mln.

Naast de groei van de stad, heeft de transformatie van niet-woningen naar woningen een drukkend effect op de groei van de OZB. De kantorenleegstand is afgelopen jaren sterk toegenomen, zowel in relatieve als absolute zin. Aan de andere kant is er, gekoppeld aan de groei van de stad, een vraag naar permanente of tijdelijke woonruimte. Een deel van de leegstaande kantoren wordt benut om in deze behoefte te voorzien. Deze structurele transformatie van kantoren naar woningen heeft ook gevolgen voor het accres. De omvorming is over het algemeen een intensief proces dat gemiddeld vier jaar kost. Gedurende deze periode is er sprake van sloop en leegstand (incidentele dervingen). Daarnaast brengt omvorming een lagere OZB opbrengst met zich mee, immers, de OZB voor niet-woningen (gebruikers en eigenaren) is circa 6x hoger dan voor woningen. Naast het negatief effect op de OZB heeft de omvorming natuurlijk wel een positief effect op de afvalstoffenheffing en het rioolrecht. Voor 2018 en verder heeft de transformatie een drukkend effect van structureel € 0,381 mln.

Per saldo is het accres van de OZB woningen en niet-woningen structureel € 0,966 mln. positief in 2018 en loopt op naar € 1,166 mln. in 2021.

Indexering gemeentelijke belastingen

Bedragen x € 1.000	incidenteel	incidenteel	structureel			
Indexering belastingen	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Trend toeristenbelasting			126	126	126	126
Trend hondenbelasting			36	36	36	36

We hanteren voor de gemeentelijke indexering van tarieven en belastingen een trendmatig percentage van 1,83%. Het aanpassen van de toeristenbelasting en de hondenbelasting aan de trend levert in 2018 en verder structureel € 0,162 mln. op.

Trend toeristenbelasting

In 2016 is een nieuwe tariefsystematiek aangenomen voor de toeristenbelasting. In deze nieuwe tariefsystematiek is ook een jaarlijkse trendmatige verhoging van de toeristenbelasting afgesproken. Dit betekent structureel een bedrag van € 0,126 mln.

Trend hondenbelasting

Het trendmatig aanpassen van het tarief hondenbelasting leidt tot een structureel bedrag van € 0,036 mln.

5.4 Verbonden partijen

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Verbonden partijen						
Dividend HMS	-1.100		-1.600	-1.600	-1.600	-1.600
Lagere afvalkosten HMS	1.100		1.600	1.600	1.600	1.600
HTM Personenvervoer	2.000					
BNG	1.200					

Van diverse deelnemingen ontvangt de gemeente dividend. De hoogte van het dividend is afhankelijk van de winst van de onderneming in kwestie en verschilt van jaar tot jaar. Jaarlijks wordt de verwachte dividendopbrengsten geactualiseerd op basis van de in het lopende jaar ontvangen bedragen en de meerjarenperspectieven van de betrokken deelnemingen.

HMS

Het resultaat van HMS wordt naar beneden bijgesteld van € 4,0 mln. naar € 2,9 mln. incidenteel in 2017. Na evaluatie van de Samenwerkingsovereenkomst (SOK) tussen de gemeente, HMS en Van Gansewinkel is bepaald het dividend naar beneden bij te stellen naar € 2,4 mln. in 2018. De gemeente is in de begroting van 2018 uitgegaan van € 4,0 mln. dividend. Het verschil is € 1,6 mln. Deze mutatie is voor de gemeente Den Haag budget neutraal: het dividend daalt, maar de opdracht aan HMS is met eenzelfde bedrag verlaagd. Het gehele dividend van HMS komt in de gemeentelijke begroting ten gunste van de voorziening afvalstoffenheffing.

Deze ontwikkelingen worden betrokken bij het voorstel dat het college zal voorleggen om de voorziening van de afvalstoffenheffing te verlagen.

HTM Personenvervoer

In de begroting zijn voor het boekjaar 2017 geen dividendinkomsten voor HTM Personenvervoer geboekt. Vanaf 2018 is jaarlijks € 3,0 mln. ingeboekt. Dit houdt verband met de prognose van de nieuwe railconcessie, waarvan 2017 het eerste volledige jaar is. Volgens de laatste informatie van HTM Personenvervoer is het verwachte resultaat over heel 2016 ongeveer € 4,0 mln.

Daarnaast is de afgelopen jaren een klein gedeelte van het resultaat van HTM Personenvervoer uitbetaald aan HTM Railinfra. Het ging om de afkoop van enkele risico's waarvoor NS/Abellio als aandeelhouder van HTM Personenvervoer geen financieel risico wilde dragen. Nu NS/Abellio niet langer aandeelhouder is van HTM Personenvervoer komen deze risico's weer bij HTM Personenvervoer te liggen. Dit leidt tot een vrijval van € 1,672 mln. Dit bedrag komt bovenop de hierboven genoemde € 4,0 mln., maakt onderdeel uit van het resultaat 2016 van HTM Pv en zal aan de gemeente worden uitgekeerd.

Van het totale resultaat 2016 zal conform eerdere besluitvorming nog € 1,6 mln. bestemd zijn voor projecten uit de aflopende investeringsagenda Werelds Netwerk aan Zee (WNAZ) (zie RIS 295340).

Daarmee blijft er ten opzichte van de prognose ongeveer € 4,0 mln. over voor uitkering aan de gemeente Den Haag. Het bedrag kan echter nog lager of hoger worden door een aantal ontwikkelingen, dat in de betreffende rapportage wordt benoemd, waaronder de subsidievaststelling van MRDH over voorgaande jaren. De rekening 2016 van HTM Pv wordt verwacht in mei, dan zal zekerheid bestaan over dit bedrag. In verband met de genoemde onzekerheid wordt gewerkt met een geschatte extra dividendopbrengst van € 2,0 mln. incidenteel in 2017.

BNG

Het resultaat van BNG wordt omhoog bijgesteld van € 0,8 mln. naar € 2,0 mln. incidenteel in 2017. Voor de jaren 2018 en 2019 blijft de begroting onveranderd op € 0,8 mln. gehandhaafd. Dit hoger resultaat, van € 1,2 mln., wordt veroorzaakt door incidentele factoren. Het renteresultaat stond ook in 2016 nog onder druk van de historisch lage rentetarieven en de, uit hoofde van risicobeleid, terughoudende rentepositie van de bank. Het resultaat financiële transacties is uitgekomen op € 118 mln. door gerealiseerde verkoopresultaten van € 62 mln. en ongerealiseerde marktwaardeveranderingen van € 56 mln. Met de verkoop van de

aandelen BNG Vermogensbeheer aan ASR en enkele participaties in een beleggingsfonds is een verkoopresultaat van € 34 mln. gerealiseerd. Uiterlijk in 2018 zal opnieuw moeten worden bezien hoe nadien met het dividendbeleid zal worden omgegaan.

Toekomstige ontwikkelingen dividendraming Eneco en Stedin

Het begrote dividend van Eneco en Stedin blijft gehandhaafd in de begroting 2018 – 2021. Gedurende het splitsingstraject is in financiële analyses van de adviseur van de aandeelhouders en door Eneco zelf de verwachting uitgesproken dat de som van het dividend van beide gesplitste ondernemingen op gelijk niveau zal blijven. Voor Den Haag is dit in totaal € 16,2 mln. Beide bedrijven moeten zich na de splitsing zelfstandig positioneren, dit kan in de toekomst zowel positief als negatief effect hebben op de ontwikkeling van het dividend. Omdat de splitsing pas op 31 januari 2016 was voltooid, is het nu te vroeg om de dividendramingen bij te stellen. Daarnaast is na de splitsing een traject gestart waarbij wordt gesproken over de invulling van het toekomstig aandeelhouderschap in het energiebedrijf Eneco. De beslissing die de gemeente Den Haag maakt, hoe om te gaan met het aandeelhouderschap Eneco, kan ook effect hebben op het begrote dividend van Eneco. Wanneer consequenties van toekomstige ontwikkelingen bekend zijn zullen deze worden verwerkt. Tot die tijd wordt voorgesteld de huidige raming te handhaven.

5.5 Rente

Bespaarde rente

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
Indexering belastingen	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Bespaarde rente		2.200				

Den Haag hanteert de systematiek van de bespaarde rente. Binnen deze systematiek wordt er fictief vanuit gegaan dat alle bezittingen van de gemeente met vreemd vermogen wordt gefinancierd. De bespaarde rente is dus het bedrag dat de gemeente in een jaar bespaart doordat zij een groot deel van de investeringen financiert vanuit de reserves en de voorzieningen en niet door het opnemen van leningen bij banken. De omvang van de vrij beschikbare bespaarde rente neemt af. Dit komt doordat de hoogte van de bestemmingsreserves gestaag afneemt. In 2015 zijn de reserves en voorzieningen iets lager dan in 2014. Een deel van de bespaarde rente wordt gebruikt om aan de voorzieningen negatieve plannen grondbedrijf en de Harnaspolder rente toe te voegen conform de daarvoor geldende spelregels. Na aanpassing van deze rentetoevoegingen blijft een bespaarde rente over van € 2,2 mln. voor het budgettaire kader. De bespaarde rente moet wel in samenhang worden gezien met de afspraken betreffende compensatie voor een niet realiseerbare doorgevoerde taakstelling in de vorige coalitieperiode op ruimtelijke ordening. De afspraak is dat het programma stedelijke ontwikkeling wordt gecompenseerd vanuit de bespaarde rente voor zover deze toereikend is.

5.6 Herijking weerstandscapaciteit

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
Herijking weerstandscapaciteit	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Algemene reserve (agv risicoherijking)	23.400					
Vangnetregeling BUIG	17.400					
Vrijval REIS voor Groei met Groei	5.579					
Vrijval reserve Grondbedrijf	2.700					

Vrijval algemene reserve

De analyse van het weerstandsvermogen leidt tot benodigde algemene reserve van minimaal € 70,5 mln. Rekening houden met deze hoogte en de post onvoorzien van 0,8 mln. wordt het merendeel ad € 23,4 mln. ingezet voor het budgettaire kader.

Vangnetregeling BUIG

Het tekort op de bijstandsverlening bedroeg € 48,2 mln in 2016. Het tekort is, conform onze financiële spelregels in de Verordening Financieel Beheer en Beleid, verrekend met de algemene middelen. Voor een deel van dit tekort doet de gemeente Den Haag een beroep op de vangnetregeling bij het Rijk. Het definitieve besluit hierover zal in de loop van 2017 zijn. De verwachting is dat het Rijk de gemeente in 2017 met circa € 17,4 mln. zal compenseren via de vangnetregeling. Deze bijdrage wordt dan verrekend met de algemene reserve en is derhalve in het budgettaire kader opgenomen. Hiermee wordt een deel van het BUIGprobleem in 2017 opgevangen.

Reserves REIS

De reserves van REIS zijn herijkt. Hieruit blijkt dat € 5,579 mln. kan vrijvallen. Deze vrijval moet wel in samenhang worden gezien met de afspraken inzake “groei met groei”. Hierbij geldt dat het surplus beschikbaar blijft voor nieuwe ruimtelijk-economische investeringen.

Reserve Grondbedrijf

De reserve grondbedrijf (RGB) bedraagt, na besluitvorming door de gemeenteraad over het resultaat 2016 € 61,4 mln. Het benodigde weerstandsvermogen voor het grondbedrijf bedraagt € 58,7 mln. Dit betekent dat € 2,7 mln. vrij kan vallen. Deze vrijval moet wel in samenhang worden gezien met de afspraken inzake “groei met groei”. Hierbij geldt dat het surplus beschikbaar blijft voor nieuwe ruimtelijk-economische investeringen.

6 Investeringsruimte

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Investeringsruimte						420

Investeringsruimte in de openbare ruimte, gebouwen en automatisering worden opgenomen in het meerjarige investeringsplan (MIP). Hiermee zijn aan de investeringen verbonden kosten voor kapitaallasten (rente en afschrijving) structureel gedekt, zodat te zijner tijd de investering vervangen kan worden. Elk jaar wordt bepaald hoeveel ruimte er is voor nieuwe investeringen. Deze ruimte ontstaat door afnemende rentelasten als gevolg van afschrijving en door het vervallen van de laatste afschrijvingstermijn van bepaalde investeringen. Een vrijval van kapitaallasten wordt ingezet voor vervangings- of uitbreidingsinvesteringen. Hoeveel exact geïnvesteerd kan worden hangt af van de afschrijvingstermijn die geldt voor die investering. De afschrijvingstermijnen liggen vast in de verordening Financieel beheer en beleid. Door het vrijvallen van afschrijvingstermijnen en bijbehorende rente van investeringen uit het verleden is met ingang van 2019 € 0,4 mln. aan kapitaallasten beschikbaar. Deze ruimte is exclusief de vrijvallende kapitaallasten voor onderwijshuisvesting. Voor onderwijshuisvesting is afgesproken dat de beschikbare kapitaallasten weer beschikbaar worden gesteld voor onderwijs. Ook is bij de bepaling van de investeringsruimte rekening gehouden met noodzakelijke vervangingsinvesteringen in ICT. De ruimte van € 0,420 mln. is bepaald op basis van de resterende looptijd van de leningen die tegenover de investeringen staan. Voor de fysieke hoek gaat het om € 0,420 mln. aan ruimte. De investeringsruimte moet wel in samenhang worden gezien met de afspraken inzake “groei met groei”.

7 Groei met Groei

Met ingang van de Programmabegroting 2017-2020 werkt de gemeente met een financieringssysteem, 'groe met groei (gmg)', waarmee de opbrengsten van de groei van de stad deels ten goede komen aan de investeringen die verdere groei van de stad accommoderen. De gmg bestaat uit vijf basiscomponenten: Gemeentefonds, vrijval kapitaallasten, surplus Reserve Grondbedrijf, surplus Erfpacht en vrijval ruimtelijke reserves. Hieronder worden per basiscomponent de gemaakte afspraken en de financiële gevolgen gepresenteerd. Daarna volgt een voorstel voor de besteding van de middelen.

Afspraken en financiële gevolgen

Gemeentefonds

Afspraken

- 50% van de doorwerking van de financiële verrekening gemeentefonds voorgaande jaren door Haagse aantallen exclusief accres vanaf de voorjaarsnota 2016 te bestemmen voor ruimtelijk-economische investeringen.
- 50% van de verwachte toekomstige groei gemeentefonds door structurele snellere Haagse groei dan 0,25% vanaf de voorjaarsnota 2016 te bestemmen voor ruimtelijk-economische investeringen.

Financiële gevolgen

De financiële verrekening van het gemeentefonds voorgaande jaren wordt gepresenteerd in de programmarekening 2016. Het deel dat betrekking heeft op de afspraken 'groe met groei' bedraagt € 0,439 mln. Dit bedrag werkt structureel door vanaf 2017. Conform bovengenoemde afspraken wordt 50% bestemd voor ruimtelijk-economische investeringen, ofwel structureel vanaf 2017 € 0,220 mln.

Bedragen x € 1.000

Basiscomponent	structureel				
	2017	2018	2019	2020	2021
Gemeentefonds	220	220	220	220	220

Vrijval Kapitaallasten

- 50% van de vrijval kapitaallasten te bestemmen voor ruimtelijk -economische investeringen

Financiële gevolgen

De voorlopig berekende vrijvallende kapitaallasten die betrekking hebben op de afspraken groei met groei bedragen € 0,11 mln. vanaf 2017 en € 0,32 mln. vanaf 2021. Er is wel al rekening gehouden met de afspraak dat vrijvallende kapitaallasten Onderwijshuisvesting binnen het investeringsprogramma onderwijshuisvesting blijven. Ook is rekening gehouden met noodzakelijke vervangingsinvesteringen ict.

Bedragen x € 1.000

Basiscomponent	structureel				
	2017	2018	2019	2020	2021
Kapitaallasten	110	110	110	110	320

Erfpacht, Reserve grondbedrijf en vrijval REIS

- Mocht er een surplus op het product Erfpacht ontstaan, dan blijft dit surplus beschikbaar voor nieuwe ruimtelijk-economische investeringen.
- Mocht de stand van de RGB boven het maximaal beschikbaar weerstandsvermogen uitkomen, dan blijft het surplus beschikbaar voor nieuwe ruimtelijk-economische investeringen.
- Mocht er sprake zijn van vrijval aan middelen REIS dan blijven de middelen beschikbaar voor nieuwe ruimtelijk-economische investeringen.

Financiële gevolgen

Aan de hand van de Programmarekening 2016 en de toekomstige ontwikkelingen, worden geen voordelen verwacht bij erfpacht. Wat betreft de stand van de Reserve Grondbedrijf aan het eind van de vijfjaarsprognose is de verwachting dat € 2,7 mln. kan vrijvallen. Verder zijn de balansposten die betrekking hebben op ruimtelijk-economische investeringen geanalyseerd. Een eerste schouw op deze posten levert een incidentele vrijval op van € 5,579 mln.

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Erfpacht	geen					
Reserve grondbedrijf	2.700					
Vrijval REIS	5.579					

Besteding

Onderdeel van de Programmabegroting 2018-2021 is de Ruimtelijk Economische Investeringsstrategie 2018-2028 (REIS). REIS betreft een investeringsprogramma voor de korte en middellange termijn waarbij de schouw van ruimtelijk economische thema's in samenhang leidt tot een presentatie van de Haagse investeringsbehoefte. De financiële consequenties van de financieringssysteematiek groei met groei bieden dekking aan de Haagse investeringsbehoefte.

8 Meerjarige onvermijdelijke opgaven

8.1 BUIG budget

Bedragen x € 1.000	incidenteel		structureel			
	2017	2018	2018	2019	2020	2021
Tekort bijstand						
Bruto tekort	53.000		53.000	53.000	53.000	53.000
Verwachting Vangnetregeling 2017 e.v.			-11.000	-7.500	-7.500	-7.500
Netto tekort (eigen risico)	53.000		42.000	45.500	45.500	45.500
Daadwerkelijke vangnetregeling 2016 uit budgettair kader	-17.400					
Structurele oplossing bijstand	-10.000		-10.000	-10.000	-10.000	-10.000
Extra middelen uit budgettair kader voor 2017	-7.800					
Opname risicocumulatiemodel	-17.800		-32.000	-35.500	-35.500	-35.500

Het Rijk heeft in 2015 een nieuw verdeelmodel ingevoerd voor de verdeling van bijstandsmiddelen, ook wel het BUIG budget. Dit nieuwe verdeelmodel heeft een structureel nadelig effect voor de gemeente Den Haag. Samen met andere gemeenten is Den Haag langs verschillende sporen in onderhandeling met het Rijk over aanpassingen van het verdeelmodel. Het Rijk heeft het voornemen om dit jaar een volledig objectief model beschikbaar te hebben. Desondanks is de kans reëel dat een nieuw verdeel model structureel tot een nadeel leidt. De provincie Zuid-Holland dringt er als toezichthouder dan ook op aan het tekort in de begroting te verwerken. Over 2016 bedroeg het tekort op de bijstandsverlening € 48,2 mln. Eind 2016 verstreekte de gemeente in totaal 27.081 bijstandsuitkeringen, inclusief de uitkeringen aan gevestigde zelfstandigen. Dit is een groei van 2.620 bijstandsuitkeringen ten opzichte van 2015.

Voor 2017 is de verwachting dat het tekort op BUIG € 53 mln. bedraagt. Bij een excessief tekort komt de gemeente in aanmerking voor een extra rijksbijdrage. Dit wordt de vangnetregeling genoemd. De bijdrage vanuit de vangnetregeling bedraagt naar verwachting € 11 mln. voor de uitvoering van 2017. Echter, de bijdrage 2017 komt pas beschikbaar in 2018 en wordt in dat jaar in het budgettaire kader betrokken. Het tekort 2017 van € 53 mln. is een knelpunt en moet van een oplossing worden voorzien.

Rekening houdend met de uitkomsten uit de Programmarekening 2015 en 2016 en het advies van de Provincie, wordt voorgesteld om nu een deel van het tekort (€ 10 mln.) structureel op te lossen. Voor de langere termijn gaat de gemeente er vanuit dat de baten en lasten voor de bijstandsverlening in evenwicht komen door bijstellingen van het rijksverdeelmodel. Dit is mede ingegeven door de nog lopende discussie met het Rijk. Voor dit deel van het tekort wil het college dan ook voorstellen het voorziene tekort niet op voorhand structureel te dekken, maar de ontwikkelingen per jaar te bekijken.

Het college stelt verder een combinatie van maatregelen voor 2017. De verwachte bijdrage vanuit de Vangnetregeling 2016 van € 17,4 mln. in te zetten voor het tekort van het lopend jaar 2017. En daarbovenop € 7,8 mln. vanuit het budgettair kader beschikbaar te stellen voor het tekort van de bijstand in 2017. Het resterende tekort voor 2017 ad € 17,8 mln. wordt net als voorgaande jaren als risico aangemerkt.

8.2 Compensatie taakstelling ruimtelijke ordening

In de periode 2010-2014 is een te grote en daardoor niet realiseerbare bezuinigingstaakstelling opgelegd aan het domein ruimtelijke ordening. Dit tekort is de afgelopen jaren structureel in delen opgelost uit het budgettaire kader en teruggebracht naar een grootte van € 4 mln. Het college stelt voor om dit knelpunt wederom deels structureel (€ 2 mln.) op te lossen. En verder de uitkomsten van het doelmatigheids-onderzoek apparaat stedelijke ontwikkeling af te wachten. Verder is de bestaande afspraak dat het tekort in het lopend jaar incidenteel wordt gecompenseerd vanuit de bespaarde rente, voor zover deze toereikend is.

8.3 Indexering Rotterdamse Baan

In september 2012 heeft de raad ingestemd met de aanleg van de Rotterdamse Baan. De kosten van de Rotterdamse Baan zijn geraamd op € 565 mln. Dit wordt gedekt uit een rijksbijdrage, een bijdrage van Haaglanden en een bijdrage van de gemeente. Bij de vaststelling van het gemeentelijk aandeel in 2010 is vastgelegd dat het gemeentelijk aandeel wordt geïndexeerd. Tot en met 2017 is € 7,8 mln. beschikbaar

gesteld voor de indexatie. Conform deze systematiek wordt ook het gemeentelijk aandeel (circa €170 mln.) jaarlijks geïndexeerd. In 2017 gaat het om een indexatie van € 1,2 mln.

9 Ontwikkelingen meerjarig budgettair kader

De Programmarekening 2016 laat een aantal ontwikkelingen zien op de balans die bij het budgettair kader betrokken moeten worden. Het zijn onderdelen die een bijdrage kunnen leveren aan het financieel kader, zonder dat er een effect op de beleidsuitvoering is. Het gaat hierbij om de programmareserves, de bedrijfsvoeringsreserves en de bestemmingsreserves. Zoals elke jaar worden de hoogtes van deze reserves i.r.t. nut en noodzaak van de activiteiten/projecten na de totstandkoming van de jaarrekening herijkt, met inachtneming van de bepalingen in de verordening. Eveneens onderzoekt het college of uitkomsten op de exploitatie (nav de Programmarekening 2016) een meerjarig danwel structureel karakter hebben. Herijking vindt tenslotte ook plaats van het meerjarig investeringsplan/kapitaallasten.

Het college is tevens een onderzoek c.q. doorlichting gestart naar de ramingen en realisaties van de begroting van de afgelopen 15 jaar (RIS: 296609). Daarnaast richt de taskforce begrotingsuitvoering zich op de volgende onderwerpen: projecten REIS, meer werkgelegenheid, investeren in de economie en investeren in de openbare ruimte. De doorlichting wordt in elk geval ingevuld door middel van onderzoeken rond onderwijshuisvesting (het sociale domein) en verkeersveiligheid (het ruimtelijk-fysieke domein). Het college zal deze uitkomsten gebruiken bij het in beeld brengen van de kansen voor het budgettair kader.

9.1 Programmareserves

In 2014 zijn de programmareserves geïntroduceerd. Het doel van de programmareserves is om kleine voor- en nadelen in de jaarrekening die bij gelijkblijvend beleid in een programma kunnen ontstaan op te kunnen vangen, tot aan een bepaalde hoogte. De Verordening Financieel Beheer en Beleid regelt de werkwijze en maximale hoogte van de programmareserves. In de Programmabegroting 2017 zijn de programmareserves met € 11,3 mln. afgeroomd. Na de bestemming van het jaarrekeningresultaat 2016 zien we dat in alle programmareserves samen € 33,8 mln. zit.

In de Verordening Financieel Beheer en Beleid staat dat het college de hoogte van de programmareserves betreft bij de verdere begrotingsvoorbereiding. Hierbij houdt het college natuurlijk rekening met doorlopende verplichtingen die op de programmareserves drukken. Op dit moment drukken zes verplichtingen op de programma's Dienstverlening, Openbare orde en veiligheid, Zorg en Welzijn, Sport en Verkeer en vervoer en milieu. Deze verplichtingen zijn middels een onttrekking aan de reserve bij de Programmabegroting 2017 ook formeel bekrachtigd. Voor het programma Werk, inkomen en armoedebeleid is een weerstandscapaciteit van € 1,2 mln. benodigd voor risico's van de Gemeentelijke Kredietbank (GKB).

Programma's	Bovengrens programmareserve	Programmareserve 1 januari 2017	Verplichtingen/ weerstandscapaciteit
College & bestuur	1.000	1	
Dienstverlening	2.000	2.000	800
Openbare orde en Veiligheid	1.500	1.203	260
Cultuur, bibliotheek en monumentenzorg	3.000	256	
Onderwijs	4.000	4.000	
Werk, inkomen en armoedebeleid	5.000	2.160	1.200
Zorg en Welzijn	10.000	10.000	
Jeugd	4.000	4.000	500
Ontwikkeling buitenruimte	7.000	1.164	
Economie, internationale stad en binnenstad	2.500	2.500	
Sport	2.000	1.737	1.737
Verkeer, vervoer en milieu	3.000	3.000	1.000
Wonen en duurzaamheid	1.000	11	
Stadsontwikkeling	5.000	971	
Stadsdelen en Wijkaanpak	2.000	836	
Totaal	53.000	33.839	5.497

9.2 Dienstcompensatiereserves en centrale bedrijfsvoeringsreserve

Met het vaststellen van de Verordening Financieel Beheer en Beleid in 2014 zijn de maximale hoogtes van de dienstcompensatiereserves naar beneden bijgesteld. Ook is toen de centrale reserve bedrijfsvoering (crb)

ingesteld. Deze reserves zijn bedoeld voor het opvangen van risico's in de bedrijfsvoering (inclusief frictiekosten) en het kunnen doen van kleinere verbetervoorstellen in de bedrijfsvoering.

Dienst	Bovengrens compensatiereserve	Compensatiereserves 1 januari 2017
Bestuursdienst	500	500
Publiekszaken	1.000	742
Stadsbeheer	1.000	813
Stedelijke Ontwikkeling	1.000	1.000
Gemeentelijke Accountantsdienst	250	227
Haeghe Groep	500	434
Intern Diensten Centrum	500	500
Onderwijs, Cultuur en Welzijn	1.000	1.000
Sociale Zaken en Werkgelegenheid	1.000	1.000
Centrale Vastgoedorganisatie DH	250	250
Centrale reserve bedrijfsvoering	6.000	6.000
	13.000	12.466

In het coalitieakkoord is afgesproken om op de bedrijfsvoering te bezuinigen. Om deze bezuiniging te realiseren is budget nodig voor innovatieve oplossingen. Tevens leidt het traject tot frictiekosten. Hiervoor is in beginsel de gemeentebrede uitvoeringsreserve en de dienstcompensatiereserves de aangewezen dekkingsbron.

De systematiek van het hanteren van een afzonderlijke centrale bedrijfsvoeringsreserve en verschillende dienstcompensatiereserves wordt na de centralisatie van de bedrijfsvoering niet meer geschikt geacht. De centralisatie van de bedrijfsvoering is in 2017 een feit. Het college heeft dan ook in het rapport van de RC het volgende over de dienstcompensatiereserves aangekondigd: "De planning is dat hiervoor eind 2017 een algehele reserve komt en dienstcompensatiereserves kunnen worden afgeschaft". De (budgettaire) consequenties van de opheffing van de dienstcompensatiereserves maakt onderdeel uit van de besluitvorming bij de ontwerpbegroting 2018.

10 Overige ontwikkelingen

10.1 Wijziging wet- en regelgeving

Activeren maatschappelijk nut

Een belangrijke BBV wijziging is de manier waarop investeringen met een maatschappelijk nut verantwoord moeten worden. Het gaat hierbij vooral om investeringen in de openbare ruimte als wegen, fietspaden, kademuuren en bruggen. Tot en met 2016 bood het BBV de mogelijkheid om deze investeringen of te activeren of ten laste van de exploitatie (incl. reserves) te brengen. Den Haag maakt(e) gebruik van deze keuze mogelijkheid. Met ingang van 2017 is deze keuzemogelijkheid vervallen en wordt activeren verplicht. Hiermee wordt beoogd om de onderlinge vergelijkbaarheid tussen gemeenten te vergroten.

Het verplicht activeren van investeringen in de openbare ruimte, leidt bij ongewijzigd beleid ertoe dat de balans van de gemeente toeneemt. In essentie komt het erop neer dat de gemeente meer bezittingen op de balans krijgt. Hier tegenover staat dat de gemeente ook een grotere schuldpositie krijgt. Een korte termijn effect is dat er mogelijk investeringsmiddelen vrijvallen omdat bij activeren in de eerste jaren voor dezelfde investering minder dekking nodig is. Dit komt omdat bij activering een investering als het ware in termijnen wordt betaald in plaats van in één keer. Op termijn neemt daarentegen de flexibiliteit van de gemeentelijke investeringsbegroting af, omdat deze voor een groter deel uit vastliggende kapitaallasten zal bestaan. Daarnaast betekent het op grote schaal activeren van investeringen die nu uit de exploitatie betaald worden, dat er rekening gehouden moet worden met een rentecomponent. Hierdoor slaat het mogelijk initiële voordeel op termijn om in een structureel nadeel. Het uitgangspunt is dat de hele aanpassing budgettair neutraal verloopt. De exercitie kost meer tijd (en capaciteit) dan eerder was ingeschat. De uitkomsten zijn daarom niet gereed in de voorjaarsnota. Om de negatieve gevolgen voor de begroting (hogere laste op termijn en minder flexibiliteit in de investeringsbegroting) te verkleinen, werkt het college een voorstel uit inzake aanvullende spelregels voor investeringen. Het uitgangspunt hierbij is dat met de nieuwe spelregels het bestaande meerjarige investeringsplan onverkort kan worden uitgevoerd. Bij de ontwerpbegroting 2018-2021 doet het college hiertoe een voorstel aan de gemeenteraad.

Afschaffen ondergrondse precariobelasting

De jaarlijkse opbrengst precariobelasting bedraagt in Den Haag ca.€ 16 mln. Minister Plasterk heeft in juni 2016 het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend dat regelt dat gemeenten geen precariobelasting meer kunnen heffen van nutsbedrijven over netwerken die ze in, op of boven gemeentegrond exploiteren. Op 21 februari 2017 heeft de Tweede Kamer ingestemd met dit voorstel. Op initiatief van de Tweede Kamer is de overgangstermijn gehalveerd tot 1 januari 2022. Het structurele nadelig effect van de afschaffing van de precariobelasting dient vanaf volgend jaar in de meerjarenbegrotingen verwerkt te worden. Per heden is dit nog als risico aangemerkt.

10.2 Ontwikkelingen gemeentelijke tarieven

Afvalstoffenheffing

De egalisatievoorziening afvalstoffenheffing dient om ongewenste schommelingen op te vangen in de tarieven van de afvalstoffenheffing die de gemeente in rekening brengt aan de inwoners van Den Haag. De voorziening afvalstoffenheffing is toegenomen van € 18,0 mln. tot € 22,0 mln. Aanvankelijk was het voornemen de voorziening in te zetten voor het realiseren van het nieuwe afvalbrengrstation Uitenhagestraat. En op die manier de hoogte verder terug te dringen, naast de reeds aangekondigde maatregelen in het kader van het HAP (Huishoudelijk Afval Plan). De financiering van het afvalbrengrstation moet op een andere wijze plaatsvinden. Dit leidde niet tot de veronderstelde vermindering. Verder is de oorzaak van deze toename vooral de lagere kosten voor het inzamelen van afval. Bij de ontwerpbegroting 2018 zullen maatregelen worden voorgesteld om de egalisatievoorziening te verlagen.

Omgevingsvergunningen

De totale legesopbrengst voor de omgevingsvergunningen was in de Programmarekening 2016 € 22 mln. Er is sprake van een meeropbrengst ad € 5,9 mln. Deze is veroorzaakt door een voorzichtige raming enerzijds en anderzijds de indiening van een aantal grote projecten in de tweede helft van het jaar. De hoge

legesopbrengsten leiden tot een hoge stand van de voorziening Bouwleges. De afspraak geldt dat als de voorziening Bouwleges groter is dan 50% van de begrote legeslasten over het afgelopen jaar, deze tegen het licht wordt gehouden en onderzocht wordt of deze in goede verhouding staat tot de meerjarige verplichtingen. Dit is het geval bij de voorziening Bouwleges. Voor de begroting 2018 zullen we een beredeneerd tariefvoorstel doen om de voorziening op het gewenste niveau te brengen, gelet op de meerjarige verwachting.

Bijlage I Toelichting op de gemeentelijke risico's

Risico	Korte omschrijving	Domein	Kans	Bedrag	Weging	Max. bedrag
1	Rampen en zware ongevallen	Bestuur	1%	63.500	1	63.500
2	Eigen risico verzekeringen	Bestuur	10%	5.400	1	5.400
3	Grote Projecten	Fysiek	25%	25.000	1	25.000
4	Ontsluiting zuidelijk havengebied Scheveningen	Fysiek	50%	3.500	1	3.500
5	Bijstandsuitkeringen eigen risico 2017	Sociaal	90%	17.800	1	17.800
6	Jeugd	Sociaal	50%	4.200	1	4.200
Risico's met een structureel karakter						
7	Gemeentefonds: BTW compensatiefonds	Bestuur	40%	10.000	1,5	15.000
8	Bijstandsuitkeringen 2018 en verder	Sociaal	60%	35.500	1,5	53.250
9	Afschaffing Precariobelasting	Bestuur	90%	16.000	1,5	24.000
10	BTW sport	Bestuur	50%	2.500	1,5	3.750
11	Tekort Haeghe Groep	Sociaal	50%	3.500	1,5	5.250
12	Transitievergoeding SW	Sociaal	60%	600	1,5	900
13	Erfpacht	Fysiek	60%	3.500	1,5	5.250
Totaal						226.800

1) Rampen en zware ongevallen

De gemeente spaart niet voor risico's van (natuur)rampen (of ander groot onheil) die Den Haag kunnen treffen (watersnood, extreme weersomstandigheden, epidemieën, etc.). Hoewel de kans hierop klein is, is de schade die het gevolg kan zijn van een dergelijke gebeurtenis aanzienlijk, zo hebben we bijvoorbeeld gezien bij de vuurwerkramp in Enschede. Doordat de kans op een dergelijke ramp klein is, is het effect op het benodigde weerstandsvermogen beperkt.

Kans: 1%

Bedrag: € 63,5 mln.

2) Eigen risico verzekeringen

De gemeente heeft een hoog eigen risico op verzekeringspolissen afgesloten, omdat dit per saldo financieel voordeliger is. Deze keuze bevat desalniettemin een risico. Wanneer zich verschillende calamiteiten tegelijk voordoen is de totale eigen bijdrage van de gemeente hoger dan in de reguliere begroting kan worden opgevangen. Bovendien heeft de gemeente ervoor gekozen de fraude- en berovingsverzekering in eigen beheer te nemen omdat de premie hiervan niet opweegt tegen het risico. Het maximale risico dat de gemeente loopt is € 5,4 mln. De kans dat zich dit risico voordoet is klein.

Kans: 10%

Bedrag: € 5,4 mln.

3) Grote projecten

De gemeente loopt bij omvangrijke (ruimtelijke) fysieke projecten en ict-projecten risico's. We proberen deze risico's allereerst te minimaliseren door erop te sturen dat de risico's niet optreden in projecten. Ook wordt in het projectbudget extra geld beschikbaar gesteld om risico's te kunnen dekken als deze zich voordoen. De raad kan kiezen een project aan te wijzen GRIP project. Voor deze projecten wordt ieder halfjaar een voortgangsrapportage aangeboden.

We illustreren de geschetste werkwijze aan de hand van twee grote projecten:

- **Spuikwartier.** In november 2014 heeft de gemeenteraad besloten tot ontwikkeling van het Spuikwartier. In het raadsbesluit is de strategie opgenomen hoe risico's voor deze gebiedsontwikkeling worden beheerst. Voor risico's die desondanks optreden is binnen het project € 23,5 mln. weerstandsvermogen beschikbaar gesteld. De raad wordt via de GRIP-rapportages op de hoogte gesteld van het verloop van de uitgaven, de risico's en de reserves.
- **Rotterdamse Baan.** Bij vaststelling van het project is een budget onvoorzien opgenomen voor verwervingskosten, bouw- en overige kosten. Tevens is € 19 mln. beschikbaar gesteld binnen het projectbudget als reductie van de kans op eventuele overschrijdingen. De raad wordt via de GRIP-rapportages op de hoogte gesteld van het verloop van de uitgaven, de risico's en de reserves.

Er is nu geen reden aan te nemen dat de risicobeheersingsmaatregelen en het budget voor onvoorziene kosten voor deze, en andere grote projecten niet afdoende zijn. Den Haag stuurt op het tot een goed einde brengen van grote projecten. Er is altijd een kans dat zich tegenvallers voordoen op grote projecten, doordat zaken niet te kwantificeren zijn of doordat risico's zijn onderschat. Dat kunnen bouwkosten betreffen, maar ook de gevolgen voor de exploitatie van nieuwe voorzieningen. De investeringsportefeuille bedraagt ongeveer € 1,067 mld. (hiervan wordt ongeveer € 561 mln. met gemeentelijke middelen gefinancierd en ongeveer € 506 mln. met bijdragen van derden).

Als extra maatregel nemen we daarom een risico op voor grote projecten in het weerstandsvermogen van de gemeente Den Haag.

De kans op optreden van dit risico is gewaardeerd op 25%. De omvang van het risico bij optreden wordt gewaardeerd op € 25 mln. Een aantal grote fysiek ruimtelijke projecten nadert zijn voltooiing. Deze projecten kennen een verhoogd risicoprofiel in combinatie met een geringe risicobuffer binnen de projecten zelf. De verwachting is dat deze projecten binnen het bestaande budget kunnen worden afgerond. Desalniettemin dient de gemeente rekening te houden met een mogelijke tegenvaller op deze projecten. Door met dit risico rekening te houden blijft de gemeente financieel deugdelijk, terwijl tegelijkertijd op voorhand geen onnodig beslag op de schaarse beschikbare middelen hoeft te worden gelegd.

Kans: 25%
Bedrag: € 25 mln.

4) *Goede ontsluiting zuidelijk havengebied Scheveningen*

De functies in Scheveningen-Haven kunnen niet zonder een goede ontsluiting. Het bouwen van een oeververbinding is nu niet aan de orde. Een pont of watertaxi zijn mogelijk zodra dat noodzakelijk/wenselijk is. De ontsluiting zal voorafgaand hieraan – in breder gebiedsperspectief – uitgewerkt worden. Het is nu niet zeker dat de gereserveerde ontsluitingsmiddelen in de grondexploitatie afdoende zijn. Daarom wordt vooralsnog rekening gehouden met een risico van € 3,5 mln. Doel is om een goede ontsluiting te realiseren zonder de risicomiddelen aan te hoeven spreken.

Kans: 50%
Bedrag: € 3,5 mln.

5) *Bijstandsuitkeringen eigen risico 2017*

Het Rijk verstrekt het bijstandsbudget aan de gemeenten middels een verdeelmodel. De kans bestaat dat het budget dat het Rijk aan alle gemeenten verstrekt ontoereikend is voor de bijstand en dat de gemeente Den Haag meer bijstandsuitkeringen heeft dan het budget waarop het verdeelmodel is gebaseerd. Er is dan sprake van een tekort en onder voorwaarden kan een beroep op een vangnetregeling worden gedaan waarbij een eigen risico geldt. Het verdeelmodel wordt momenteel herzien en de systematiek voor de vangnetregeling. Over 2016 bedroeg het tekort op de bijstandsverlening bedroeg € 48,2 mln. Bij het Halfjaarbericht 2016 is hiervan € 24,6 mln. in de begroting verwerkt. Het resterend tekort van € 23,6 komt conform de bestaande afspraken ten laste van de algemene reserve. Voor 2017 verwacht de gemeente een zelfde trend, namelijk een tekort van € 53 mln. Het college stelt in de Voorjaarsnota 2017 een combinatie van maatregelen voor. Allereerst wordt meerjarig vanaf 2017 structureel € 10 mln. van het eigen risico op de bijstand opgelost. Daarnaast wordt de verwachte bijdrage vanuit de Vangnetregeling 2016 van € 17,4 mln. ingezet om het tekort 2017 te dekken. Tot slot, stellen we voor om aanvullend € 7,8 mln. vanuit het budgettair kader beschikbaar te stellen voor het tekort van de bijstand in 2017. De resterende € 17,8 mln. zijn voor risico en rekening van de gemeente. In het weerstandsvermogen wordt rekening gehouden met dit risico.

Kans: 90%
Bedrag: € 17,8 mln.

6) *Jeugd*

Per 1-1-2015 heeft de gemeente de verantwoordelijkheid van Jeugdzorg overgenomen van het Rijk. De inkoop van de zorg voor de jeugd vindt plaats via het H10 inkoopbureau. Dit inkoopbureau verstrekt de gemeenten de overzichten van de budgetuitnutting van de door de gemeente gecontracteerde zorgaanbieders en zorginstellingen. Er is voor 2016 een controleprotocol samengesteld. Instellingen leggen over de eerste 9 maanden verantwoording af over de gemaakte en verder verwachte kosten, die wordt beoordeeld door hun eigen accountant. De raming van de laatste drie maanden door het H10 inkoopbureau

wordt gecontroleerd door de accountant van het H10 inkoopbureau. Dit controleprotocol heeft goed gewerkt.

In de jaarrekening 2016 is een bedrag van € 84,4 mln. aan uitgaven zorg opgenomen. Uit de controle blijkt dat de meeste grote instellingen van Den Haag een schone controleverklaring hebben ontvangen over de eerste 9 maanden, ondanks kanttekeningen bij een aantal instellingen omtrent de vastleggingen in de behandeldossiers. Uit de bevindingen van de accountant van het inkoopbureau H10 blijkt dat de ramingen van het H10 inkoopbureau voor de resterende 3 maanden van 2016 op redelijke gronden tot stand zijn gekomen. De definitieve cijfers worden uiteraard pas bij de afrekening over 2016 beschikbaar. Bij de eindafrekening over 2016 van de instellingen zal ook duidelijk worden in welke mate deze geraamde bedragen overeenkomen met de uiteindelijke verrekeningen. De verwachting is dat de eindafrekening in september 2017 zal plaatsvinden.

Kans: 50%

Bedrag: € 4,2 mln. (inschatting met bandbreedte van 5% positief en negatief)

7) *Btw-compensatiefonds*

Het Rijk heeft een maximum gezet op het btw-compensatiefonds. Bij een aantrekkende economie, bij meer uitbestedingen of bij grote investeringen van gemeenten, is de kans reëel dat de gemeenten meer btw bij het Rijk declareren dan er in het btw-compensatiefonds zit. Het Rijk dekt dat tekort op het btw-compensatiefonds dan met een uitname uit het gemeentefonds. Het maximale risico voor alle gemeenten samen schatten we op 10% van het btw-compensatiefonds van € 2,3 miljard. Het Haagse aandeel daarvan is 4,5%. Waarmee het Haagse aandeel op afgerond € 10 mln. komt.

Kans: 40%

Bedrag: € 10 mln.

8) *Bijstandsuitkeringen 2018 en verder*

Het Rijk heeft in 2015 een nieuw verdeelmodel ingevoerd voor de verdeling van bijstandsmiddelen, ook wel het BUIG budget. Dit nieuwe verdeelmodel heeft een structureel nadelig effect voor de gemeente Den Haag. Samen met andere gemeenten is Den Haag langs verschillende sporen in onderhandeling met het Rijk over aanpassingen van het verdeelmodel. Het Rijk heeft het voornemen om in 2017 een volledig objectief model beschikbaar te hebben. Desondanks is de kans dat een nieuw verdeel model structureel tot een nadeel leidt. De provincie Zuid-Holland dringt er als toezichthouder dan ook op aan het tekort in de begroting te verwerken. Het tekort op de bijstandsverlening voor 2018 bedraagt structureel 53 mln. De verwachting is dat hiervan € 7,5 mln. wordt ontvangen vanuit de vangnetregeling. Rekening houdend met het voorstel om structureel € 10 mln. op te lossen binnen het budgettair kader van de Voorjaarsnota 2017, bedraagt het meerjarig tekort op de bijstandsverlening € 35,5 mln. Voor de langere termijn gaat de gemeente er vanuit dat de baten en lasten voor de bijstandsverlening in evenwicht komen door bijstellingen van het rijksverdeelmodel. Dit is mede ingegeven door de nog lopende discussie met het Rijk. Voor dit deel van het tekort wil het college dan ook voorstellen het voorziene tekort niet op voorhand structureel te dekken, maar de ontwikkelingen per jaar te bekijken.

Kans: 60%

Bedrag: 35,5 mln.

9) *Afschaffing precariobelasting*

De jaarlijkse opbrengst precariobelasting bedraagt in Den Haag ca.€ 16 mln. Minister Plasterk heeft in juni 2016 het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer ingediend dat regelt dat gemeenten geen precariobelasting meer kunnen heffen van nutsbedrijven over netwerken die ze in, op of boven gemeentegrond exploiteren. Op 21 februari 2017 heeft de Tweede Kamer ingestemd met dit voorstel. Op initiatief van de Tweede Kamer is de overgangstermijn gehalveerd tot 1 januari 2022. Het structurele nadelig effect van de afschaffing van de precariobelasting dient vanaf volgend jaar in de meerjarenbegrotingen verwerkt te worden. Per heden is dit nog als risico aangemerkt.

Kans: 90%

Bedrag: € 16,0 mln.

10) *Afname WSW in relatie tot rijksbijdrage*

De Wet op de Sociale Werkvoorziening is in 2015 opgegaan in de Participatiewet. Hierdoor komen er geen nieuwe instroom WSW-ers meer en daalt het aantal WSW-ers als gevolg van overlijden, pensionering en overige uitstroom geleidelijk. Hiermee samenhangend daalt ook de rijksbijdrage. Het risico bestaat dat deze daling van de rijksbijdrage sneller verloopt dan de afname van het aantal WSW-ers. We schatten het financiële effect van dit risico in op € 3,5 mln. structureel.

Kans: 50%
Bedrag: € 3,5 mln.

11) Btw Sport

In het Sportbesluit staan de Btw criteria waaraan de exploitatie van een sportaccommodatie moet voldoen. Momenteel valt het ter beschikkingstellen van sportaccommodaties door gemeenten onder het lage Bwtarief van 6% als sprake is van gelegenheid tot sportbeoefening. Als gevolg van een Europees vonnis (West Dorset Golf Club-arrest) was het Rijk voornemens het Sportbesluit aan te passen. Het Rijk wil deze activiteiten vrijstellen van Btw-heffing. Het kabinet is niet meer voornemens in deze huidige coalitieperiode het sportbesluit verregaand aan te passen. De vrijstelling betekent dat door de gemeente betaalde Btw een kostenpost vormt. Den Haag is een stad die relatief veel investeert in goede sportvoorzieningen. De Btw-maatregel in de gemeentelijke sport-begroting leidt tot een kostenpost van € 2,5 mln. Momenteel bestudeert de wetgever de gevolgen. Daarnaast is ook nog niet duidelijk of Den Haag mogelijk aanspraak maakt op compensatie.

Kans: 50%
Bedrag: € 2,5 mln.

12) Transitievergoeding

Transitiekostenvergoeding betreft een aanpassing van het ontslagrecht in de private wet- en regelgeving. Dit houdt in dat na twee jaar ziekteverzuim, een sw-medewerker nu recht heeft op een transitiekostenvergoeding om de mogelijkheden op de arbeidsmarkt te vergroten. Berekening van 1 jaar laat een relatief "oude" populatie (62-64 jaar) zien, en laat zien welke werknemers straks recht hebben op een ontslagvergoeding van ongeveer € 53.000, zonder nog uitzicht te hebben op een nieuwe arbeidsplek. Er is nog geen zicht op aangepast beleid om deze situatie te kunnen beperken, maar het betreft wel een wettelijke maatregel. De jaarlijkse kosten worden geschat op € 0,6 mln. Momenteel ligt bij de Tweede Kamer een wetsvoorstel om werkgevers met terugwerkende kracht te compenseren voor uitbetaalde transitievergoeding.

Kans: 60%
Bedrag: € 0,6 mln. structureel

13) Erfpacht

De afgelopen jaren is gemiddeld zo'n € 8 a € 10 mln. per jaar aan erfpachtinkomsten afgedragen als voedingsbron voor activiteiten in het kader van stedelijke ontwikkeling. Het is een dekkingsbron voor apparaat en projecten voor de programma's wonen en stadsontwikkeling. Door de lage markttrente, daalt ook het canonpercentage voor erfpacht en ontvangt de gemeente minder inkomsten dan voorheen voor nieuwe en herziene erfpachtcontracten. Ook worden hiermee samenhangend minder erfpachtcontracten afgekocht, waardoor incidentele baten verminderen. Het erfpachtresultaat bedroeg in 2015 ca. € 2 mln. negatief ten opzichte van het begrote resultaat. Uit verkenningen blijkt dat in de periode 2016 t/m 2020 mogelijk € 22 mln. minder bijdrage uit het erfpachtsaldo aan de begroting kan worden toegevoegd. In de meerjarenbegroting is € 2 mln. per jaar beschikbaar per gesteld voor 2017 t/m 2019 om de lagere afdracht uit erfpachtinkomsten te compenseren. Er bestaat een gerede kans dat, als gevolg van marktontwikkelingen, structureel lagere erfpachtbaten worden gerealiseerd. Op basis van marktontwikkelingen en realisaties zullen we dit monitoren. Voor het resterende risico van bij benadering € 3,5 mln. per jaar houden we rekening binnen het risicocumulatiemodel.

Kans: 60%
Bedrag: € 3,5 mln. structureel

